

LÜHENDITE ALTERNATIIVSED TÕLGENDUSED – RAHVAHUUMOR JA ERIKEEL

Piret Voolaid

Ülevaade. Artiklis käsitletakse lühendinaljade olemust, võimalikke moodustusviise, seoseid huumori ja slängiga ning nende tõlgendussisu sõltumist sotsiokultuurilisest kontekstist. Allikmaterjaliks on Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluulearhiivis leiduvad lühendmõistatused (u 3000 teksti, u 330 tüüpi), mis on koondatud 2004. aastal valminud andmebaasi “Eesti lühendmõistatused” (Voolaid 2004a). Lühendmõistatuste andmebaas annab hea läbilõike lühendite folkloorsetest tõlgendustest eri aegadel ning võimaldab jälgida ja kirjeldada žanri muutusi diakrooniliselt sotsiaal-kultuurilisel taustal.

Folkloori ja keele piirimaile jäävate lühendiparoodiate liigitusvõimaluste ja moodustusmallide tutvustamisel on tuginetud vene folkloristi Aleksandra Arhipova taksonoomiale. Folkloristlikust vaatenurgast käsitletakse nähtust mõistatuste alaliigina: küsimuspooleks on üldtuntud lühend ehk abreviaatuur, millele antakse vastuses üldkasutatavast hoopis erinev, vaimukas ja naljakas, tihti poliitiliselt ja/või seksuaalselt markeeritud seletus. Ühel ja samal lühendil esineb mitu tõlgendusvõimalust – üldtuntud ja folkloorne. Keeleteaduses saab lühendite (vaimukat) tõlgendamist pidada üheks oluliseks rühma-keelte (nt suletud subkultuuride või erialainimeste) slängisõnavara või salakeele allikaks.*

Võtmesõnad: lühendid, akronüümid, kvaasilühendid, lühendinaljad, lühendiparoodiad, lühendmõistatused, rahvahuumor, rühmapärimus, släng, eesti keel

1. Sissejuhatuseks

Folklooritekstid pole enam ammu pelgalt folkloristide pärusmaa, ainese uurimist rikastab sageli interdistsiplinaarne lähenemine. Folkloori on uurinud näiteks kirjanusteadlased, ajaloolased, sotsioloogid, psühholoogid, ning kuna keel on folkloori

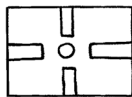
* Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teadusteema SF0030181s08 “Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” raames.

põhilisi ehitusmaterjale, siis on folklooritekstid olnud ka lingvistide huviorbiidis. Mõnes folkloorižanris (nt fraseologismid, kõnekäänud) on folkloori ja keele piirimaa hajusam kui teises. Üks hajusate piiridega nähtusi on ka mitmesugused mõistatused, mis on seni eesti keele- (ja ka huumori)uurijate vaateväljast eemale jäänud.

Alates 1990. aastate teisest poolest on eesti folkloristid loonud arhiivikogude põhjal hulgaliselt digitaalseid tekstikorpuseid – žanriandmebaase, millest paljudele on tänapäeva infotehnoloogia-ajastul lihtne ligipääs ka interneti kaudu. Uuemate mõistatuste põhjal on viimastel aastatel valminud mitu sarnase ülesehitusega žanritüpoloogilist andmebaasi (vt Voolaid 2006).

Mõistatuste žanrile on iseloomulik dialoogiline mäng (vt Hasan-Rokem, Shulman 1996: 3) ja (kohustuslik) küsimuse-vastuse vormis ülesehitus. Neist viimane määrab mõistatuste alaliigi, millest levinumad on

- klassikalised ehk tavamõistatused – küsimuspooleks on mingi objekti kirjeldus, nt *Üks hani, neli nina? Padi*;
- keerdküsimused – konkreetse küsisõnaga algavad otseküsimused, nt *Kumb on raskem, kas kilogramm rauda või kilogramm vatti? Mõlemad on üherasked*;
- liitsõnamängud – on enamasti algusvormeliga *missugune? või milline?*, vastuseks ei nõuta mitte omadussõna, vaid liitnimisõna, nt *Missugused jalad ei kõnni? Lauajalad*;
- piltmõistatused – küsimuspooleks on visuaalne kujutis, vastuseks pildi kirjeldus, nt

Mis on pildil? Neli elevanti nuusutavad apelsini (eesti mõistatuste liigitamise kohta vt Voolaid 2005: 11–20).

Sellesse ritta kuuluvad ka aegade jooksul Eesti Kirjandusmuuseumi folklooriarhiivi kogutud umbkaudu 3000 lühendmõistatust, mis on koondatud 2004. aastal valminud interneti-andmebaasi “Eesti lühendmõistatused” (Voolaid 2004a).¹

Lühendid ehk abreviaatuurid on võetud kasutusele sõnade ja silpide kiiremaks kirjutamiseks kirjas või hääldamiseks kõnes. Martin Ollisaar on oma “Lühendiraamatus” näidanud, et lühendada on võimalik: 1) päritolu järgi, eristades oma- ja võõrlühendeid, 2) kirjaliigi järgi, eristades suurtähtlühendeid, väiketähtlühendeid ning nii suur- kui ka väiketähti sisaldavaid lühendeid, 3) tuntuse järgi, liigitades üldkasutatavaiks ehk tavalühendeiks ja tekstilühendeiks, mis moodustatakse ühe väljaande tarbeks, 4) kirjavahemärgi järgi, eristades punktiga ja punktita lühendeid (Ollisaar 2006: 6–12). Kasulikus käsiraamatus on toodud üle 11 000 rohkem või vähem tuntud lühendi ja tähise koos tõlgendustega. Pealtnäha samasuguseid üldtuntud ja laialdaselt levinud lühendeid on kogutud folklooriarhiivi, kuid aines on hoopis teistsugune. Nende eesmärk pole mitte suulises või kirjalikus tekstis ruumi säästa, vaid need sarnanevad žanrilt mõistatustega. Käsitledes nähtust mõistatuste alaliigina, moodustab lühendmõistatuste küsimuspoole peamiselt üldtuntud lühend ehk abreviaatuur, nagu *Mida tähendab AK?* Vastuses antakse aga tavapärasest (ETV uudistesasaade “Aktuaalne kaamera”) täiesti erinev, vaimukas, tihti poliitiliselt ja/või seksuaalselt markeeritud seletus (nt *ainult kergeusklikele*). Folkloristikas nimetatakse seesuguseid lühendeid terminiga *lühendmõistatused*, ent rahvapärase nähtuse

¹ Andmebaasi “Eesti lühendmõistatused” (ja teiste mõistatuste hilistekkeliste alaliikide andmebaaside) tehnilist teostust ja struktuuri olen varem kirjeldanud, vt Voolaid 2006.

iseloomu annavad edasi ka mõisted *lühendiparoodiad*, *lühendite alternatiivsed tõlgendused*, *kvaasilühendid*. Käesoleva artikli eesmärk on lühendmõistatuste andmebaasi kui ühe folkloorižanriga piiritletud tekstikorpuse põhjal anda ülevaade eesti folkloorsetest lühenditõlgendustest, nende liigitamisest, moodustusmallidest ning seosest rahvahuumori, slängi ja ümbritseva kultuurikeskkonnaga.

2. Vaatlusalune arhiiviaines

Rahvaluulearhiivi kogutud u 3000 lühendmõistatusest varaseim üleskirjutus pärineb 1938. aastast, mil on kirja pandud lühendi *ETK* kolm rahvapärast tõlgendust. Normatiivse tähendusega *Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus* (1917–1941, seejärel *ETKVL*) lühendit on rahvasuu tõlgendanud mitmeti: *elab tarvitaja kasust*, *elab teiste kulul* ja *Eesti töörahva kurnaja*.

Põhiosa 1990. aastate keskpaigani kogutud lühendite lahtimõtestustest kuulub totalitaarse nõukogude režiimi aegse folkloori hulka, mis oli väga tugevalt politiseeritud. Tollane rahvaluule seisnes enamjaolt ühiskondlike tabuteemade (suuresti sel ajal keelatud poliitiliste, erootiliste, olmeliste teemade) väljanaermises. Nagu kogu režiimivastast rahvahuumorit, nii tuli ka režiimi pilkavate lühendiseletuste olemasolu jäigalt eitada. Loomulikult oli sellelaadset tabumaterjali ka arhiivis koguda ja säilitada keelatud, kuid õnneks illegaalselt koguti ja talletati vähesel määral siiski.

Nõukogude ajal levinud lühendeid leidub näiteks Jüri Viikbergi kogus, mis on suulisest käibest kirja pandud aastatel 1967–1988 (RKM II 411, RKM II 420, RKM II 421, RKM II 422) ja laekus kirjandusmuuseumi aastatel 1975–1982 jaokaupa vihikutena ning võeti arhiivis ametlikult arvele alles uutmise ajal 1980. aastate lõpus. Tsensuuri tõttu on lõviosa nõukogudeaegset lühifolkloori, sh lühendmõistatusi (3000 tekstist tervelt 2200) arhiivi jõudnud alles üle-eestilise koolipärimuse kogumise aktsiooni käigus 1992. aastal. See oli viimane aeg koguda eelnenud nõukogude ajastut ja tolleaegset piiratud sõnavabadusega ühiskonda iseloomustavat ainet. 2007. aasta kevadel sai Eesti Kirjandusmuuseumi ja Tartu Ülikooli koostööna teoks järjekordne üleriigiline koolipärimuse kogumise suuraktsioon, mille käigus laekus rahvaluulearhiivi vähesel määral ka lühenditõlgendusi. Artiklis võrreldakse kahe ainese erinevusi.

3. Teoreetilisi lähtekohti – lühendmõistatuste liigid, moodustusmallid ning seosed huumori ja slängiga

3.1. Liigitamine ja moodustusmallid

Vene folklorist, huumoriuurija Aleksandra Arhipova (2008: 413–446) on rahvapärast lühendamist vaadelnud “uue folkloori” nähtuse ja keelemänguna ning kasutanud mõisteid *normatiivne* ja *alternatiivne tõlgendamine*. Üht ja sama lühendit saab järelikult tõlgendada mitmeti – esimene tõlgendus on üldtuntud, st normatiivne, teine aga alternatiivne. Ühel ja samal lühendil võib olla mitu normatiivset ja mitu alternatiivset tõlgendust. A. Arhipova on lühendite alternatiivset tõlgendamist nimetanud desabreviatsiooniks ning pakkunud välja desabreviatsiooni tüübid, mida rakendan ka eesti ainese liigitamisel.

I tüüp. **Üldtuntud suurtähtlühend ehk akronüüm saab alternatiivse tõlgenduse.** Eesti lühendmõistatuste allikaks on peamiselt akronüümid, mille annavad esisuurtähega või läbiva suurtähega kirjutatavad nimed või nimetused. Mitme sõna esitähedest moodustataksegi sõnana häälduv akronüüm (nt *ÕS*, normatiivses kasutuses “Õigekeelsussõnaraamat”, folkloorne tähendus aga näiteks *õhusuudlus*).

II tüüp. Tunduvalt vähem esineb eesti lühendmõistatuste hulgas selliseid, kus **sõnavormist või sõnaühendist saadakse lühend hilisemal tõlgendamisel** (nt *KOOL*, normatiivses kasutuses õppeasutus, ent lühendina tõlgendades *kohustuslik orjanduslik orjade liit*; *UTMINE* = *uus universaalne tööraha mõnitamine ilma nähtava eesmärgita*). Kohtla-Järve linnaosa Sompa on leidnud lahtiseletuse *Самое опасное место после Америки* ‘kõige ohtlikum paik peale Ameerika’.

See lühenditüüp langeb eesti traditsioonis mõneti kokku *mis on?*-algulise nn defineeriva keerdküsimusega, mis on žanriliselt umbmäärane ja võib esineda nii aforistliku vanasõnana kui ka keerdküsimusena (vt Voolaid 2005: 91). Mõlemad siintoodud näitesõnad esinevad eesti keerdküsimuste andmebaasis (*Mis on kool? Vabatahtlik vangla. Mis on uutmine? Uus ulatuslik tööraha mõnitamine ilma nähtava efektita.*) (Voolaid 2004b), kuid neid esitatakse ka aforistlikus laadis, nt *Kool on vabatahtlik vangla*.

III tüüp. **Abreviatuur on kasutusel kui sulandnimi**, mis moodustatakse sobivate sõnade esisilpidest või valitud tähtedest. Sellisel viisil saadud lühendit on nimetatud ka sumadan- või kohvernimeks (Rehema 2006: 48). Üks tuntumaid ja vanemaid sulandmeetodil tuletatud eestikeelseid lühendeid on *Kulka* – selle nime all tuntakse Eesti Kultuurkapitali, mis loodi 1925. aastal, likvideeriti 1941. aastal ja taastati taasiseseisvunud Eesti Vabariigis 1994. aastal. Eesti ühiskondlik-poliitilises keskkonnas tuleb arvesse võtta, et sõnatüvede esiosadest koostatud lühendid olid vene nõukogulik väljamõeldis (paljude viidete järgi juurdus sellisel lühendamisiisil saadud sõnaloomel vene keelde ilmselt 20. sajandi algul enamlaste keekekasutusest, esimene “lühendamisbuum” leidis Venemaal aset pärast 1917. aasta revolutsiooni, vt Stahejeva 2008: 9). Sellisel lühendimoodustusel põhineb kogu nõukogudeaegne “Glabbumsböttide” perekonda kuuluv lühendamistraditsioon (venekeelse tõsisotsialistliku sõnavara, k.a lühendirepertuaari kohta vt Mokijenko, Nikitina (1998)), mis ei vasta aga eesti keele lühendamistavadele. Nii ongi sellel lühendusviisil vene keeles arvukalt folkloorseid variante, kuid eesti materjalis ei ole tüüp kuigi produktiivne, üks väheseid selle moodustusviisi esindajaid on nt *Jo-Te – jookse terviseks* folkloorne tõlgendus *joo terviseks*.

IV tüüp. Normatiivses kasutuses lühendit ei eksisteerigi, vaid **tekib kohe folkloorse tõlgendusega lühend**. Lähteks on esiteks teadmine, et teatud tüüpi organisatsioonide, nt uudisteagentuuride, kohta tavatsetakse kasutada lühendnimed: *BBC*, *CNN*, *HTB*, *TACC*, *ETA* jne. Selle uudisteagentuuride lühendamistava ajel tekkinud tüübi alla kuuluvad nii rahvasuus kui ka meedias levinud “kuulujutuagentuuride” lühendid, nagu *NSR – naised saunas rääkisid* või *KNR – keegi naine rääkis*, millega tähistatakse kuulujutu rääkimist ja levitamist. Need võivad olla tekkinud ka venekeelse samalaadse variandi *ОБГ – одна баба говорила* ‘üks mutt rääkis’ mõjul. Vene lühendid on eesti ainekult inspireerinud, nt 1970. aastate lõpus levis nali kahest tähtsast magistraalist PIM-ist ja BAM-ist, kus tuntud Baikali-Amuuri magistraali BAM-i eeskujul tekkis eesti lühend PIM – Pärnu-Ikla maantee (Viikberg 1997: 497). Teiseks esineb allikana mingi *ad hoc* leiutatud

sõnaühend, millest tehakse akronüüm. Nende tähendus võib pühendamatuile olla arusaamatu, nt vanade kõnekäändude hulgas märkused nagu *Kitsed orasel!* 'kui naisterahval seelik istudes liiga kõrgel on', *Liigpalk on seinas!* 'soovimatu juuresolija juttu pealt kuulamas' jmt, mille tähendust inimene esmakordsel kuulmisel iseseisvalt ei mõista. Oma tudengipõlvest mäletan, kui ühel Soome-reisil korraldasid võõrustajad eesti üliõpilaste auks õhtuse koosviibimise ning kohaliku pärimusrühma sees kehtis selliste tudengiõhtute korraldamisel reegel *OPM (omat pullot mukana* 'oma pudelid (joogid) kaasa') – toit peolaual on kõigile, kuid joogi eest tuleb igaühel endal hea seista.

Siintoodud liigitamisviise üldistades võib öelda, et asjaomane žanr kätkeb endas nn kvaasiakronüüme, mis 1) mõtestavad ümber käibivaid suurtähtlühendeid või 2) mõtestavad akronüümide ja seletavad lahti üksiksõnu või sõnaalgslühendeid või 3) moodustuvad *ad hoc* konstrueeritud sõnaühenditest, mida võidakse ühtlasi näidata millenagi, mille pärisnimesid tavatsetakse kasutada lühendatult (nt agentuuridena).

3.2. Huumoriteoreetilised aspektid

Seesugused kvaasiakronüümid on üldjuhul oma allikaga (nt tavaakronüümide taga peituvad nimed, üksiksõnad jne) sisuliselt seotud. Kvaasiakronüümi ja allika omavaheline seos on üldjuhul koomiline ~ pilkav ~ parodeeriv ning esindatud on huumori kõik sisulised põhivormid – poliitiline, etniline, obstsöönne (seksuaalne või skatoloogiline) huumor.

Lühendite rahvapäraste tõlgendustega kaasnev automaatne koomikataotlus realiseeritakse huumoriteoreetiliselt inkongruentsimudeli kaudu. Igasuguste koomiliste aktide aluseks on idee või situatsiooni kujutlemine kahes seesmiselt kooskõlalises, kuid tavapärasel viisil kokkusobimatus referentsifreimis (Krikmann 2004a: 10). Siit tulenevalt on lühendite normatiivne ja alternatiivne tõlgendus otsekui kaks kokkusobimatut tähendusplaani, millesse on koomiline akt hõlmatud. Lühend moodustab kahe plaani ühisosa ja allika; kasutaja, teades lühendi üldkasutatavat ja tuntud (ehk normatiivset) tähendust, mängib selle teadmise ja annab omapoolse vaimuka lahenduse. Huumoriuuriija Victor Raskin on neid tähendusplaanide (või tähendusvälju) nimetanud skriptideks. Tema semantilise huumoriteooria põhihüpoteesi järgi võib teksti lugeda naljakaks, kui on täidetud kaks tingimust: 1) tekst on täielikult või osaliselt kokkusobiv kahe eri skriptiga ning 2) need kaks skripti on omavahel mingis mõttes vastandlikud ja kutsuvad esile üllatuse (Raskin 1985: 99). Kahe sobimatu skripti või assotsiatiivse semantilise välja kokkupõrked on ka kogu kujundkõne (sh metafoori ja metonüümia) eeldus. Peale kujundkõne on koodide kokkusobimatuse üks alaliike ka nali ning lühendite tõlgendustes põhjustab tähendusväljade piisavalt tugev kokkupõrge koos üllatus-efektiga koomika. Lühendite (ja muude mõistatuste alaliikide) puhul tekib nali, kui teksti lahendamine on erilise infostruktuuri kaudu raskendatud, lahendusele jõudmine nõuab mitmesammulist tõlgenduskäiku, kuid vales suunas mõtlemine võib olla mitmesuguste tehniliste võtetega ka ette määratud.

3.3. Kvaasilühendid kui pärimusrühma erikeele osa

Parodeeriva lühendamise funktsioonid langevad vähemal või rohkemal määral kokku slängi olulisemate sihtidega, milleks on soov varjata kõrvaliste kuulajate eest infot; keeleline ökonoomsus (lühidus); afektiivsus (oma suhtumise rõhutatud väljendamine); huumori- ja uudsusetaotlus; enese eristamine teistest, oma olemuse rõhutamine; üldtuntud autoriteetide ja normide kõigutamine (Tender 2003: 17). Tõnu Tender on oma slängiuurimustes (nt Tender 1994: 352) lühendamist, mida tehakse ökonoomsuse saavutamiseks ja nalja saamiseks, ka nimetanud ning pidanud seda üheks oluliseks slängisõnavara allikaks. Erikeelena on lühendite tõlgendustel tähtis osa suletud subkultuuride (nt kinnipidamis-, karistusasutused või sõjavägi) suhtlussüsteemis või arvuti(inimeste ameti)keeles, mida rahvaluulearhiivi pole seni kahjuks kogutud. Arvutiterminoloogias kasutatavaid humoorikaid akronüümitõlgendusi on põhjalikumalt uurinud Itaalia kognitivistid Oliviero Stock ja Carlo Strapparova (2003: 297–314), kes on välja töötanud akronüümide arvutianalüsaatori.

Rait Maruste on kirjutanud uurimuse kuritegelike subkultuuride tätoveeringutest, žestidest ja slängist. Huvipakkuv on tähtsümbolite suur osakaal nt 1980. aastail Kaagvere Erikutsekooli tütarlastelt kogutud tätoveeringuis (armmürgistustes). Kohalikud põhiliselt eestikeelsed tähtsümbolid, mis pole sisult veel kuritegeliku kultuuri kandjad, on tihtipeale inspireeritud populaarsete laulude sõnadest ning kannavad kindlaid tähendusi ja naivistlik-romantilisi püüdlusi, nagu *AAS – austan ainult sind / armastan ainult sind*, *AS – austan sind / armastan sind*, *IMMSTMSH – iga mu mõte sulle teeb mu südamele haiget*, *KSPTESMEVSTEKOAA – kui sa praegu tunnend, et sa mind ei vaja, siis tea, et kõik on alles alguses* [Ruja laulust “Vaiki, kui võid”] (Maruste 1988: 20–26). R. Maruste on oma uurimuses esitanud terve hulga venekeelseid üleliidulisi tähtsümboleid ja kujundeid, mis subkultuuri suhteliselt suletud sotsiaalse rühma esindajate tätoveeringutes kõnelevad võimu- ja alluvussuhetest ning väljendavad sageli hierarhiaid.

Kui käsitleda alternatiivse tõlgendusega lühendit erikeele osana, siis on üks selle sihte kindlasti vajadus infovahetust varjata. Arvestades nõukogudeaegset tsensuuri ja avaldamiskeeldu, oli sotsialistlike lühendite alternatiivsete tõlgenduste valdamine kindlasti tunnusmärgiks, et keele valdaja on pärimusrühmas “oma”. Kui lühendit ei tunta, jääb ka lühendi taga peituv sõnum ja huumor mõistmatuks.

Lühendite roll rühmakuuluvuse sümboolikas ilmneb kaudselt keeleteadlase Paul Ariste mälestusteraamatus. P. Ariste on selles meenutanud üht 1917. aastast pärinevat isikliku elu tähtsündmust, mil ta sai teada, et on vastu võetud Tallinna Nikolai Gümnaasiumi õpilaseks:

Rõõm oli suur. Rõõmu oli vanematelgi. Mulle osteti kohe Nikolai Gümnaasiumi müts ja pandlaga kuuerihm. Pandlal olid tähed РНГ (Ревельская Николаевская Гимназия). Aleksandri Gümnaasiumi poisid narritasid meid: разбойники Новгородской губерний [‘Novgorodi kubermangu röövlid’]. Nende pandlal oli РАГ ja meie narritasime neid: разбойники Архангельской губерний [‘Arhangelski kubermangu röövlid’]. (Ariste 2008: 73)

Vanema põlvkonna esindajad võivad mäletada Tartu kahe konkureeriva kõrgkooli nimede omaaegseid parodeerivaid mõtestusi, nagu *EPA* (Eesti Põllumajandus-

akadeemia) = *elu parimad aastad* versus TRÜ (Tartu Riiklik Ülikool) = *tütarlaste riiklik ülalpidamine*. Tallinna Tehnikaülikooli omaaegse nimetuse Tallinna Polütehniline Instituut lühendile TPI leidis rahvasuus aga otsekohene tõlgendus: *tudengite piinamise instituut*.

4. Reaktsioon ühiskondlik-kultuurilisele survele – nõukogude ajast tänapäevani

4.1. Nõukogudeaegne lühendipärimus

Tabelis 1 on sageduse järgi reastatud eesti allikmaterjalis enam kui 10 tõlgendusega esindatud suurtähtlühendid ning tsiteeritud nende populaarsemaid alternatiiv-tõlgendusi.

Tabel 1. Populaarsemate suurtähtlühendite normatiivsed ja alternatiivsed tõlgendused ning variantide arv

Suurtäht-lühend	Sõnaühend	Populaarseim tõlgendus	Variantide arv
I tüüp			
CCCP	Союз Советских Социалистических Республик 'Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit'	Siberi sead situvad reas	470
ETKVL	Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit	ela teiste kulul väga laialt	351
ENSV	Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik	Eesti naiste sukavabrik; enne nälg, siis viletsus	300
NLKP	Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei	näljase Lenini kondine perse	127
NSVL	Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit	näljased silmad vaatavad läände	114
EPA	Eesti Põllumajandusakadeemia	elu parimad aastad	105
KEK	kolhooside ehituskontor, kommuna- naaletttevõtete kombinaat	kerge elu kõigile	93
EÕM	Eesti Õpilasmalev	ema õmblusmasin	74
TPI	Tallinna Polütehniline Instituut	tudengite piinamise instituut	71
USA	United States of America	uus sigade armee	65
ESRA (kooperatiivtaksofirma)	eriti suur rahaahnus	Eesti sakste ja retsidivistide ametkond	62
TPL	töö- ja puhkelaager	tööpõlgurite laager	43
EKP	Eesti Kommunistlik Partei	eriti kõva pidu; eestlane kardab punast	42
TACC	Телеграфное Агентство Советского Союза 'Nõukogude Liidu Teadete Agentuur'	targad ajavad sitta suhu; targad ajavad suust sitta	41
SRÜ	Sõltumatute Riikide Ühendus	sabata rebase ülikond	36
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon	üpris raske olukord	35
ETV	Eesti Televisioon	Eesti tolal, vaadake!	29
TRÜ	Tartu Riiklik Ülikool	tütarlaste riiklik ülalpidamine	26
ELO	Eesti Laste Organisatsioon	Eesti lollide organisatsioon	22

КПСС	Коммунистическая Партия Советского Союза 'Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei'	kõva pidu sauna ja seksiga	22
EV	Eesti Vabariik	elagu venelased	21
LP	lugupeetud	laku perset / panni	20
VTK	valmis tööks ja NSV Liidu kaitseks	viruta teisele kaikaga	19
NSV	Nõukogude Sotsialistlik Vabariik	naiste sukavabrik	17
RTV	Reklaamiteleviioon	rotid toodavad venelasi	17
ETA	Eesti Teadete Agentuur	Eesti tarkade asutus	16
MEK	Majaehituskombinaat	meie ehitame kehvasti	16
ERSP	Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei	edaspidi rohkem sõnnikut põllule; Eesti riiklik sperma-pank	15
SOS	save our souls/ship 'päästke meie hinged ~ päästke meie laev'	seisukord on sitt	15
KGB	Комитет Государственной Безопасности 'Riikliku Julgeoleku Komitee'	kuritegelik Gorbatšovi bande	15
KP	Kommunistlik Partei	kõva pidu	13
LK	lehekülg	lollide koloonia	12
NLI	noor liiklusinspektor	nelja lapse isa	11
RR	Rahvarinne	räketite rühm; rõhume rinnaga	11
II tüüp			
ARS	(kunstikombinaat ARS)	anna raha siia	31
UUTMINE		uus universaalne töörahva mõnitamine ilma nähtava eesmärgita	12
LOLL		Leonid! Olen laudas. Leida	11

Tabelist 1 ilmneb, et folklooriarhiivi levinumad folkloorsed lühendid esindavad eespool nimetatud A. Arhipova tüübistiku esimest moodustusmalli: üldtuntud suurtähtlühend ehk akronüüm saab alternatiivse tõlgenduse. Üle kümne üleskirjutusega esindatud lühendeist kuuluvad *ARS* ja *UUTMINE* teise moodustustüübi alla (sõnavormist või sõnaühendist saadakse lühend hilisemal tõlgendamisel), kuid kolmandasse ja neljandasse tüüpi kuuluvad lühendid on tekstikorpuses esindatud alla 10 üleskirjutusega. Lühendmõistatuste seas kõige levinumad poliitilise suunitlusega akronüümid on esmajoones riikide ja parteide nimelühendite tõlgendused. Nn sotsialistlike akronüümide (vt Krikmann 2004b: 366) pingerea esikümnes on nõukogudeaegsete riiginimede lühendid, nagu *СССР*, *NSVL*, *ENSV*. Poliitilist värvi kannavad samuti omaaegsete parteinimede *NLKP*, *КПСС* ja *EKP* (ühel korral ka kahe viimase kontaminatsioon *EKPSS* tõlgendusega *eriti kõva pidu sauna ja seksiga*) lühendite vaimukad tõlgendused. Ka hilisemal ajal on parteinimed (nt 1980-ndate lõpuaastail loodud *ERSP*) rahvalikku tõlgendamist inspireerinud.

Üks arvukamate tõlgendusvariantidega lühendeid on ka *ETKVL*, mis oma aktiivse käibeloleku ajal oli tuntud folkloorseis tõlgendustes *elada teiste kulul või-malikult lõbusalt, elan teiste kulul väga lähedalt, eestlane tagus kiviga venelasele lagipähe, eestlased taovad kirvestega/kaigastega venelasi lolliks, enne tarvitamist kuuma veega loputada, eesti talupoeg kingib venelasele liha/leiba, eesti tüdrukud käisid Virus litutamas*.

Põhiosa lühenditõlgendustest on halvustava, pilkava värvinguga, ainsana kannab (edetabeli lühendeist) positiivset sõnumit akronüümi *EPA* folkloorne tõlgitsus. Paljud tolleaegsed populaarsemad tekstid väljendavad rahvuslikku identiteeti, tuntav on ühe etnilise grupi eristamine teisest grupist, “oma” vastandamine “võõrale”. Paljud lühendite tõlgendused peegeldavad eestimeelsust, kohati on tekstide sisu väga vaenulik ja agressiivne, taplustele ja mässule ärgitav, nt *ETKVL – eestlane tagus kõikaga venelasele lagipähe, VTK – viruta teisele kõikaga*.

Eelkõige on vaimukad lühenditõlgendused üks osa nõukogudeaegsest “keelatud huumorist” ja iseloomustavad repressiivset ühiskonda, kus inimestel puudus võimalus oma rahulolematust legaalselt väljendada (Sarv 1995: 107). Eesti nimekamaid folkloriste Oskar Loorits on käsitlenud okupatsiooniaegseid nalju rahvapilkena ning näidanud, kuidas suurte katsumuste ja katastroofide ajad, nagu okupatsioonid ja sõjad, toovad välja rahvahinge omapärased jooned. Eestlane pole tema sõnul mitte “ründav aktivist, vaid läbi ja lõhki reaktiivne tüüp, kelle käärimisprotsess tavaliselt tõgamiseks kristalliseerub.” (Loorits 1994: 9) Lühendite varal näitas ta, kuidas võõraste traditsioonide (nt eespool nimetatud mitmesõnaliste nimetuste valik-tähtlühenditest uute mõistete kombineerimine) juurutamisele vastati hoopis hulga halvamaiguliste tõlgitsustega (samas: 19). Niisugune kompensatoorne huumor ei pilanud ega kritiseerinud mitte üksnes poliitilisi valitsejaid kui üksikindiviide, vaid kogu sotsiaalset ja poliitilist süsteemi koos selle ideoloogia, rituaalide ja müütidega. Kuna seesuguste naljade esinemine meedias oli täiesti välistatud, sai see levida kollektiivse loomingu ja autentse suulise folkloorina. Inglise huumoriuurija Christie Davies on arutlenud, et kommunistliku ühiskonnakorra ajal levinud naljad olid rahva jaoks üks poliitilise protesti vorme, üldise sotsiaalsühholoogilise masenduse aseaineid, küünilise mugandumise või pessimistliku resignatsiooni väljendusi, ning on leidnud tollasel huumoril ühisjooni isegi keskaegse karnevalitraditsiooniga (Davies 2007: 291–305). Igal juhul võime lühendite alternatiivset mõtestamist nõukogude diskursuses käsitleda otsekui võimust distantseeritud rahva erikeelt, milles avaldub riigikorravastane poliitiline orientatsioon.

Erikeeli – argood, žargooni või slängi – on keeleteadlased pidanud ka oma-moodi loominguks, mis väljendab looja vabadust, protestivaimu ja huumorimeelt (Loog 1991: 8). Lühendite kui nähtuse loominguilisusest annab tunnistust mõne suurtähtlühendi tõlgendusvariantide ehk improvisatoorsete tekstide ülisuur hulk. Eriti märkimisväärne on lühend *СССР* (vt tabel 1), millele on antud väga erisuguseid tõlgendusi. *СССР/СССР*-i 470-st tõlgendusest on peaaegu ühe kolmandiku tõlgenduse aluseks Jossif Vissarionovitš Stalin (NLKP peasekretär 1928–1953), tabelis 2 on esitatud valik ühe akronüümi erisuguseid tõlgendusvariante.

Tabel 2. Stalinist lähtuvad CCCP/SSSR-i tõlgendused

Suurtähtlühend	Tõlgendus	
SSSR	Stalin sõitis seaga ratsa	Stalin sõitis Siberi rongis
	Stalin sõitis seaga Riiga	Stalin sittus sirged read
	Stalin sittus, saba rõngas	Stalin sõitis seaga Rootsi
	saamatul Stalinil seitse raha	Suur Stalin, situ ruttu!
	Stalin sittus seitse rida	seltsimees Stalin situb ruttu
	Stalin sõitis sigadega rongis	Stalin sõidab Stahhanovi rongis
	Stalin sittus sirge rivi	signa sittus Stalini rabarberiaias
	Stalin sittus suure rubla	suur Stalin sõi rongis
	Stalin suri, saba rõngas	Stalini sead sittusid reas
	Stalin sikutab surnud rotti	Stalin sonis Siberi rongis
Stalin sööb sigadega reas		
CCCP	Смерть Сталина Спасет Россию 'Stalini surm päästab Venemaa'	

On oluline märkida, et Nõukogude riigimeeste kohta käiv huumor on kogu süsteemivastase poliithuumori üks alaliike. Ülaltoodud lühendite edetabelist (tabel 1) võis näha, et peale Stalini on NLKP peasekretäri kohuseid täitnud isikutest lühenditegelasteks saanud nt Vladimir Iljitš Lenin (valitsemisaeg 1917–1924) ja Mihhail Sergejevitš Gorbatsšov (valitsemisaeg 1985–1991).

Sotsiaalpoliitilisele olukorrale omaselt on küllaltki loogiline, et paljud eestikeelseid tõlgendusi välmima ajendanud lühendid, sealhulgas ka kõige populaarsem CCCP (aga samuti *КПСС*), on olnud venekeelsed, tõlgendused aga kas tervenisti eesti või vene keeles, või mõlema keele põhjal loodud. Nähtust, kus üks ja sama folklooritekst antakse edasi mitmekeelselt, nimetatakse ka koodiseguks või koodivahetuseks. Lingvistid on koodivahetusena (ingl *code-switching*) käsitlenud lausetevahelist üleminekut teisele keelele (Sridhar, Sridhar 1980: 408–409) ja koodiseguna (*code-mixing*) vaadelnud üleminekut teisele keelele lause sees (Appel, Muysken 1992: 117–118). Analoogselt võib väita, et kui eestikeelse materjali hulgas leidub lühend, mis on ise võõrkeeles (nõukogude ajal vene keeles) ja mille vastusamuti tervenisti võõrkeeles (jällegi nõukogude kontekstis vene keeles), on tegemist koodivahetusega. Ühe lühendi ja selle tõlgenduste piires eri keelte (nii vene kui ka eesti keele) rakendamine on aga termineeritav koodiseguna ja seda esineb väga palju ka anekdootide jm naljade rääkimisel. Niisugune eesti ja vene keelekoodide vahetamine ja segamine omakorda osutab ühest küljest vene keele kui asjaajamise ja suhtluskeele tähtsusele nõukogude liiduvabariikides (mäletatavasti oli vene keele kui poliitilise võimu keele prestiiž Eesti põlisrahva hulgas madal).

Teisest küljest tõendab venekeelne lühendimaterjal, et seda tüüpi folkloorinähtus oli omal ajal (ja on praegugi) ka vene keeles väga levinud, viidates kogu Nõukogude Liidu võimu ja rahva vastandumisele, ning pigem jõudiski niisugune huumor meile (ja teistesse liiduvabariikidesse) suurelt Venemaalt.

Ilmselt tagavad kõnealuse lühendi CCCP populaarsuse mitu tegurit. Peamine neist on folkloorses poeetikas ülioluline heakõla. Lühendis sisalduv kolmekordne sõnaalguline *s*-häälik moodustab intensiivse alliteratsiooni. See lühend pakub aga ka soodsa võimaluse Stalini nime kasutamiseks. Stalini verise hirmuvalitsuse aja, mil leidsid aset küüditamine, genotsiidid, arreteerimised, on rahvasuu sidunud tema juhitud riigi nimelühendiga. Tõlgenduste leksikas – *seltsimees*, *sõit*, *Siberi rong* – ilmneb hinnang, rahva suhtumist väljendab ka skatoloogiline sõnavara.

Kogu kvaasilühendamise seisukohalt on sageli tähtis kõlalisus (sh tähekaupa- või kokkuhääldatavus). A. Arhipova järgi nimetatud kolmandat tüüpi nõukogudepärane venekeelne lühendamistava kodunes mõnevõrra ka eesti keeles, eriti siis, kui sisaldas vene originaaliga ühiseid võõrtüvesid (kõnekeelsed *partbüroo*, *perbüroo*, *sanepidjaam*, puhtalt venetüveline *glavlit* jne). Venekeelsed originaal-akronüümid võisid vahel assotsieeruda juba kõla poolest (ilma mingi parodeerimise või ümbermõtestamiseta) mingite eestikeelsete reduplikatiivsete või muude naljakustega – *главвторсырье – Министерство легкой промышленности* ‘kergetööstuse ministeerium’; *бумснабсбыт – База издательства “Уральский рабочий”* ‘väljaande “Уральский рабочий” toimetusbaas’. Nalja võis teha ka see, et mõned neist lühenditest olid väga pikad, mõnikord olid naljakad oma sürrealistlike nõukogulike lahtiseletuste poolest (kodusõja ajal nt olnud Venemaal organisatsioon lühendiga *Эквалап*, s.t *Экономическая комиссия для снабжения Красной армии валенками и лаптями* ‘majanduskomisjon Punaarmee varustamiseks viltide ja viiskudega’).

Ka uute eesti- ja ingliskeelsete lühendite hulgas on terve hulk selliseid, mille kõlavorm ise paneb eestlase muigama: nt *ALLEA* (All European Academies) on *alleaa!*, *UTKK* (Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus) on hääldades *utekaka* jne.

Näiteks kipuvad paarituma ja mitmusse minema *mekid-kekid* (meenutab veidi rahvalaulukatket: *Muud said mukid, kõik said kekid, mina sain musta ja rumala*); *sissid-kassid* (*muidu sõitsid ~ sõja võitsid*). Lühendid võivad häälduskõla põhjal endale külge kasvatada alliteratiivseid lisandusi (*SOS-signaali* – soss-signaal) või riime (*Kompsud kotti ja emtejotti!* – MTJ on masina-traktorijaam).

Üks liik lühendeid kannab (nt eurokantseliidis) nimetust *akronüümid*, ent need on oma olemuselt akrostihhoni-taolised, st lühend püütakse koostada tähtedest, mis kokku annaksid mingi denotaati sümboliseeriva, kirjeldava, reklaamiva või muu tähendusliku sõna: *BERTA* ehk *B + Eesti Rahvakalendri Tähtpäevade Andmebaas*, *ERASMUS – European Region Action Scheme for the Mobility of University Students*. Sageli tarvitatakse küll sõnana/nimena kasutatavat lühendit, kuid selle lähtealust sõnaühendit ei teatagi.

4.2. Nüüdisaegne lühendipärimus

On ilmne, et paljud lühendid on Eesti iseseisvuse taastamisega minevikku jäänud, paljuski on kadunud ka poliitiline suunitlus, sest demokraatlikus riigis on võimu ja poliitikaga seondud kriitika ja rahva rahulolematuse väljendamine suures osas meedia kanda. 1990. aastail, kui algasid ettevalmistused Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni NATO-ga ja Euroopa Liiduga ühinemiseks, tuli eesti keelde rohkesti uusi mõisteid ja (võõr)lühendeid, mille põhjal on tekkinud ka uusi alternatiivtõlgendusi. Arhiivitekstide hulgas leidub näiteks lühendi NATO kohta kaks 1996. aastast pärinevat üleskirjutust, mis mõlemad seovad lühendi natsionalismiga – *natsionalistide amoraalne terroristlik organisatsioon* ja *natsliku antitöotuse organisatsioon*. Siiski on uute lühendite tekkel elujõulisem pigem eespool nimetatud A. Arhipova süsteemi kolmas moodustusmall, kus mingi sõnumi põhjal tekib uus lühend. Näiteks viimasel ajal on populaarsuse omandanud JOKK – *jurüüdiselt on kõik korrektne*, millega tähistatakse Eesti poliitikas kommet teha avalikult korruptiivseid tehinguid ja varjuda vabanduse taha, et seadust pole rikutud. Samas esineb argikeeles

sõna *jokk* tähenduses ‘valmis, otsas, läbi’ ja see semantiline väli on *jokil* ka Eesti tänapäeva ajakirjanduslikus ja kommentaari-diskursuses. Samuti iseloomustab nüüdisaegset lühendipärimust kogu eesti keelele omane tendents, et varasema vene keele asemel mõjutavad meid angloameerika kultuuriruum ja inglise keel. Tänapäeva tehnoloogiasõnavara on ingliskeelne ning see kajastub ka lühenditõlgendustes. Igatahes sobib lühendite tõlgendamine ka praegu kiireks ühiskondlikuks reageerimiseks, humoorikalt hinnangulised on nt Eestis alates 2002. aastast välja antava isikutunnistuse ID-kaardi rahvapärane sõimutõlgendus *idiodikaart* (Tartu Postimees 2009: 3) või kiirraenude suurpakkumise ajajärgul nt lühendi *SMS-laen* tõlgendus – *saad maksta surmani* (Maaleht 2008: 32).

2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistluse käigus laekunud vähese lühendimaterjali valgusel ilmnevad lühendiparoodiate arengutendentsid hästi. Enesestmõistetavalt on varasemad lühendid tänapäeva noortele tundmatud.

Tabel 3. Valik lühendite tõlgendusi 2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistlusele laekunud materjali hulgast

Suurtähtlühend	Sõnaühend	Tõlgendus
I tüüp		
FBI	Federal Bureau of Investigation 'Föderaalne Juurdlusbüroo'	female body inspector 'naisekeha uurija'
USA	United States of America 'Ameerika Ühendriigid'	uskumatult suur armastus
TIR	transiidisüsteem Transports Internationaux Routiers	teen ise remonti
BMW	Bayerische Motorenwerke AG	Big Money Waste 'suur raharaiskamine'
LP	lugupeetud	lollakas peedike
m.o.t.t.	mida oligi tarvis tõestada	mida Oolup (mata-õps) tahtiski tõestada
jne	ja nii edasi	Jänes näksis edukust
II tüüp		
G.A.Y.	gay 'gei'	Girly And Youth 'plikalik ja nooruslik'
JOKK	jokk	juriidiliselt on kõik korrektne
IV tüüp		
LMAO		laugh my ass off 'naera nii, et piss püksis'
LOL		laugh out loud 'köva naer'
OMG		oh my god 'oh mu jumal'
SOAD		sodd off and die 'tõmba uttu ja sure'
VV		väga vaja :D (tegelt: väljavalitu?)

Kooliõpilaste lühendikasutus näitab suundumust, et varasema venekeelse koodikasutuse asemel lülitatakse nüüdses repertuaaris ümber ingliskeelsele koodile. Enamik lühendeid on rahvusvaheliselt tuntud, nii nagu varem, mõtestatakse ümber juba olemasolevaid üldlevinud akronüüme (*FBI, USA, TIR, BMW* jt), kuid varasemaga võrreldes rohkem esindab nüüdne repertuaar pigem moodustusmalli, kus normatiivses kasutuses lühendit ei eksisteerigi, vaid tekib kohe folkloorse tõlgendusega lühend (*LMAO, LOL, OMG* jt), mis on ilmselgelt noorte omavahelises suhtlemises erikeele funktsioonides. Eriti kitsast erikeelt esindab tabelis 3 toodud lühendi *m.o.t.t.* lokaalredaktsioon, mis esineb ühe kooli mitme õpilase vastuses ja mida saavad mõista ainult kindla pärimusrühma (konkreetses kooli/klassi) liikmed.

Sõnu lühendatakse muidugi ka vajadusest (et näiteks mobiiltelefoni SMS-i mahtuva 160 tähemärgiga aega ja vaeva säästes võimalikult palju ära öelda või jututubades n-ö reaajas püsida) või meelelahutuslikel eesmärkidel (lühenditel põhinevat huumoriainest leidub küllaldaselt interneti naljakülgedel).

Nüüdisaegse internetihuumori hulgas kohtabki sageli uusi lühendite tõlgendusi, mis võivad moodustada iseseisva temaatilise tsükli. Žanri järjepidevust näitab järgnev vaimukas nõuanne (1), kuidas töölt puudumise korral teatada töökaaslastele tabavalt oma puudumise põhjustest. Uues kontekstis on parodeeritud ka mitut nõukogudeaegset lühendit, nt *TTP (tootlikkuse tõstmise programm)*, *KP* ja *VTK*.

- (1) Mõningad lühendid, et mitte vaevata töökaaslast pikalt oma puudumise põhjuse seletamisega.
TH: täitsa haige.
PP: piilusid pudelisse.
PH: pea haige.
PELL: padi ei lase lahti.
PS: padi sosistab.
TTP: tervis täitsa p...s.
LH: laps haige.
MH: mees haige.
AK: auto katki.
MOTT: mul on tervis tuksis.
OTK: olen täna kodus.
VTK: väga tugev kõhuvalu
OK: olen koomas.
KP: korrigeerin priketeid [breketeid].
VTV: vastumeelsus töö vastu.
OO: olen operatsioonil.
(<http://www.chryslerclub.ee/foorum/viewtopic.php?p=26576&sid>
(25.09.2008))

Eesti huumorisaitidel leidub laialdaselt tsüklilist ingliskeelset lühendihuumorit. Populaarne on näiteks automarkide lahtiseletamine (2).

- (2) **AUDI** – **A**utomatic **U**tilization of **D**emocratic **I**ndividuals ‘demokraatlike indiviidide automaatne utiliseerimine’
BMW – **B**ubble **M**achine on **W**heels ‘mullitaja ratastel’
FIAT – **F**abricated **I**mposter **A**utomobile for **T**rouble ‘isehakanud petuauto probleemide tekitamiseks’
(<http://publik.delfi.ee/jokes/index.php?sdate=&category=&top=&search=BMW&no=40>, üles riputanud kasutaja iges 06.11.2000 16:36, Delfi naljaleht (25.10.2008))

Sarjade kaupa on inglise keeles vaimukalt lahti seletatud ka lennukompaniide nimesid, toon näiteks paari tuntuma firma naljakad tõlgendused (3), milles lähutakse ühelt poolt millestki ebameeldivast ja tülikast, mis tavareisijaga võimsas lennundussüsteemis võib juhtuda, teiselt poolt tuuakse sisse erootilis-obstsöönne mõõde.

- (3) Finnair – **F**lies **I**deally? **N**ah, **N**ot **A**irborne **I**n **R**eality ‘Lendab ideaalselt? Noh, tegelikult pole võimeline õhku tõusmagi’
 LOT – **L**ots **O**f **T**rouble ‘palju muret’
 SAS – **S**ervice **A**fter **S**ex ‘teenindus pärast seksi’, **S**ex **A**nd **S**atisfaction ‘seks ja rahuldus’, **S**uch **A** **S***** ‘selline jama’
 (<http://www.travel-images.com/airline-acronyms.html> (25.10.2008))

Üks põhjusi, miks võõrmõjud meie lühendirepertuaari imbunud on, võib olla ka tõsiasi, et nii vene kui ka inglise keelega võrreldes on eesti keel seni olnud tunduvalt vähem lühendilembene. Niisiis võib kõiksugu võõrlühendite alternatiivne tõlgendamine olla ka omamoodi vasturünnak nende liigtarbimisele. Üks Delfi Naljalehest loetud lühenditel põhinev anekdoot, milles küll lühendeid vaimukalt ei tõlgendata, tundub sellist ideed kandvat:

- (4) Töötasin omal ajal KGB-s, siis jooksin üle CIA-sse. Praegu töötan FBI-s ja IMF-is. Tööle sõidan sinise BMW-ga, vahetevahel ka punase TVR-iga ja kuulan R.E.M.-i ja AC/DC CD-sid. Kodus vaatan BBC-d ja RTL-i.
 (<http://publik.delfi.ee/jokes/index.php> (25.09.2008))

Viimane nali töötabki lühendite kumuleerimise põhimõttel, kasutatav tehnika on ümbermõtestamisest erinev. Ka inglismaa laenukeelsete ja inglispäraselt hääldatavate lühendid võivad (protestina) esile kutsuda naljatamise, liiati kui seda toetavad mingid puhtkõlalised asjaolud, nt *Kirjuta pii-siiga oma sii-vii ja salvesta sii-diile*.

4.3. Lühendiparoodiate seos teiste folkloorižanritega

Lühendid ja eelkõige kvaasilühendid on eesti anekdoodisüžeedesse rohkemgi jõudnud. Lühendi naljakal tõlgendamisel põhineb näiteks järgmine, 1975. aastal kirja pandud poliittemaaline anekdoot maailmakuulsatest maletajatest.

- (5) Fischeri telegramm. Kui ameeriklane Fischer oli võitnud malemängus meie Spasski, siis saatnud ta Moskvasse telegrammi “KPSS”. Küsitud, mida see tähendab, Fischer seletanud: “Kaputt Petrosjan Spasski”. Tekstile järgneb koguja lisandus: Jutustas mu tartlasest pojapoeg, EPA üliõpilane. Kuulnud teistelt. (RKM II 316, 47 (2))

Selle nalja mõistmine vajab kontekstuaalseid teadmisi maleajaloost. Akronüümiga *KPSS* võib olla siin seotud 1970. aastal Belgradis toimunud suur malevastasseis Nõukogude Liit – ülejäänud maailm, kus esimesel laual mängisid taanlane Bent Larsen ja Boriss Spasski, teisel ameeriklane Robert James Fischer ja Tigran Petrosjan (nii Spasski kui ka Petrosjan kaotasid). 1973. aastal pälvis Fischer maailmameistri tiitli, mistõttu 1970. aastate keskpaiku oli sellise anekdoodi levik igati ootuspärane.

KPSS-lühendi naljakat lahtiseletamist on kasutatud anekdootides enamgi (6), muuhulgas ühe meie populaarsema anekdooditegelase Juku naljades (7).

- (6) Õpetaja: “Kordame lühendeid. Madis, palun ütle, mida tähendab täheühend *KPSS*?” Madis: “Ma arvan, õigemini ma olen kuulnud, et korraldame peo sauna ja seksiga!” (RKM, KP 62, 55 (153))

- (7) Juku pidi kolmandasse klassi istuma jääma. Õpetaja, kavalpea, andis Jukule kolm küsimust, öeldes: “Kui vastad kõigile küsimustele, saad neljandasse klassi.” Esimeseks küsimuseks oli: “Mis tähendab KP?” Teiseks küsimuseks oli: “Mis tähendab EKP?” ja kolmas küsimus oli: “Mis tähendab KPSS?” Vastuseks kõlas: “1. Kõva pidu. 2. Eriti kõva pidu. 3. Kõva pidu sauna ja seksiga.” (EFA II 12, 246. 1980/1981)

Samalaadset võtet, kus produktiivne lühendmõistus *ETKVL* on sattunud narratiivi alusmaterjaliks (jutt tundub küll väga konstrueeritud), täheldame 1991. aastal kogutud arhiivitekstis (8).

- (8) Mis oli ETK ja ETKVL? Kaks põlist talutaati arutavad omavahel, et mis vahe on tähendusel ETK, mis oli kodanlikul ajal, ja ETKVL, mis nüüd on. Küsivad targalt. “Vahe on selles,” vastab tark, “ETK tähendas, et ‘elab teiste kulul’, ETKVL tähendab ‘elab teiste kulul veel lahedamini’.” (RKM II 442, 706 (14))

Viljandimaalt pärit meisterlõpsja Leida Peips oli 1970. aastatel tuntud kui sotsialistliku töö kangelase aunimetuse kandja, aga ka oluline anekdooditegelane. Rahvasuu on Leida Peipsi paari pannud omaaegse liitriigi juhi Leonid Iljitš Brežneviga ja kasutanud selleks ka lühendmõistatuse vormi: *Mis on LLL? Leonidi lehm Leida*. Kunagine ülipopulaarne anekdoot, mis samuti lühendil põhineb, kirjeldab Brežnevi külaskäiku Leida juurde järgmiselt:

- (9) Brežnev läinud Leida Peipsi vaatama. Jõuavad kohale. Leidat ei ole, aga keegi on uksele “LOLL” kraapinud. Brežnev tahab teada, mis sinna kirjutatud on. Tõlk siis loebki: “Leonid! Olen laudas. Leida.” (RKM I 21, 328 (14))

Nagu näha, pole selles anekdoodis lahti mõtestatud mitte üldkasutatavat akronüümi, vaid tõlgendamiseks on sobinud sõna.

Üks tõsielul põhinev naljand räägib tuntud näitlejast Lauri Nebelist, kes kandnud nõukogude ajal jopet, mille selja peal oli suur kiri NLKP. Kui miilits ta kinni pidas ja küsiti, mis ta sellega mõtleb, olla näitleja vastanud, et lihtsalt tutvustas iseennast: “Nebel, Lauri Karli poeg” (lühendite andmebaasis leidub selle klišeekohta 8 üleskirjutust).

Jüri Viikbergi anekdoodikogus leidub 1960. aastail levinud anekdoot Puškinist:

- (10) Puškin on seltskonnas ja suurt poeeti palutakse pidada lauakõne, mida lühem, seda parem. Puškin tõuseb püsti ja lausub: – Жопа [‘tagumik’]. Kõik on hämmingus ja nõrdinud, daamid peidavad silmi, mõni kirtsutab nina. Puškin tõuseb uuesti ja selgitab: – Желаю обществу приятного аппетита [‘Soovin kõigile head isu’]. (Viikberg 1997: 70)

Kõikides esitatud naljades ilmneb koomika, kui kuulajale antakse lühendi tähendus, mida on esmakordsel kuulmisel raske ära aimata ja mis põhjustab üllatuse. Seega on lühendikasutus seotud taas ühest küljest naljategemise, teisest küljest aga pärimusrühma erikeelega – võõrale kui kõrvalisele jääb lühendi sisu mõistetamatuks.

5. Lõpetuseks

Uurimuses vaatlesin nn kvaasilühendeid, mida märgitakse folkloristikas terminitega *lühendmõistatused*, *lühendiparoodiad*, *lühendite alternatiivsed tõlgendused*, *kvaasiakronüümid*. Artikli allikmaterjal pärines peamiselt digitaalsest andmebaasist “Eesti lühendmõistatused”, uuema lühendipärimuse illustreerimisel kasutasin 2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistluse materjali ning vähesel määral internetis ja trükistes leiduvat lühendimaterjali. Andmebaas on kindlate kriteeriumide järgi koostatud täisandmetega tekstikogum, mis annab hea läbilõike lühendite folkloorsetest tõlgendustest eri aegadel ning võimaldab jälgida ja kirjeldada žanri muutusi diakrooniliselt. Selle kompaktse tekstikorpuse ülesanne on ühest küljest osutada rahva seas vaimutsemise, naljasaamise, enesemääratlemise eesmärgil sündinud lühendiloomele, teisest küljest aga talletada eri aegadel levinud ja pidevalt muutuvat ainet sotsiokultuurilise arhiivimäluna.

Folkloristlikust vaatenurgast käsitletakse nähtust mõistatuste alaliigina: küsimuspooleks on üldtuntud lühend ehk abreviaatuur, millele antakse vastuses üldkasutatavast erinev, vaimukas ja lustlik, tihti poliitiliselt ja/või seksuaalselt markeeritud seletus. Vene folkloristi A. Arhipova eeskujul saab rääkida ühe ja sama lühendi normatiivse(te)st ja alternatiivse(te)st tõlgendus(t)est. Eesti lühendmõistatuste moodustamisel on kasutusel üldjuhul neli võimalust: 1) üldtuntud suur-tähtlühend ehk akronüüm saab alternatiivse tõlgenduse, 2) olemasolevast sõnavormist või sõnaühendist saadakse lühend hilisemal tõlgendamisel, 3) lühend on kasutusel sobivate sõnade esisilpidest või valitud tähtedest moodustatud sulandnimena või 4) tekib kohe folkloorse tõlgendusega lühend. Nõukogudeaegne lühendipärimus rajaneb valdavalt esimesel moodustusviisil, vähesel määral esineb teist ja kolmandat tüüpi. Nüüdisaegne lühendiaines esindab pigem neljandat tüüpi ja on rohkem kommunikatiivse erikeele funktsioonis. Kolmas ehk sulandnimepõhine lühendusmall on eesti keelele üsna võõras, mistõttu ei leidu seda ka folkloorses aineses.

Nii nagu keel ja folkloor üldse on tugevalt seotud ühiskondlik-kultuuriliste protsessidega, nii on ka lühendite arengutee mõjutatud kultuuri ja ühiskonna suundumustest. Lühendite parodeerimine on olnud väga tugev suulise levikuga elus traditsioon, millest üks osa – nõukogudeaegne poliitiline lühendirepertuaar – on ühiskondlike protsesside arenedes tänaseks käibelt taandunud, kuid selle asemele on tulnud uus, esmajoonel tehnoloogilisest arengust ja angloameerika kultuuriruumist mõjutatud lühendipärimus.

Lühendite tõlgendamine on väga tugevalt seotud huumoritaotlusega ning huumoriteoreetiliste reeglite järgi luuakse nali inkongruentsi- ehk kokkusobimatusmudeli kaudu, teisisõnu tekitatakse mõisteline kaheplaanilisus. Nali sünnib, kui tavaplaan (üldtuntud normatiivne lühenditõlgendus) asendada ootamatult alternatiivse plaaniga (tõlgendusega). Mitteinstitutsionaalse vaimse kultuuri nähtusena on lühenditõlgendused väga kontekstisidusad, teemad on mõjutatud sageli keskkonnast, lühendite nali põhineb ka poeetilistel väljendusvahenditel, nagu heakõla (alliteratsioon, lõppriim jne).

Lingvistilisest aspektist on lühendite alternatiivsel tõlgendamisel sarnasusi slängiga. Soov varjata kõrvaliste kuulajate eest infot; keeleline ökonoomsus (lühidus); afektiivsus (oma suhtumise rõhutatud väljendamine); huumori- ja uudsetaotlus; enese eristamine teistest, oma olemuse rõhutamine; üldtuntud autoriteetide ja

normide kõigutamine loovad kvaasilühenditest rühmapärimuse. Grupiidentiteedi tunnusmärgina leidub lühendifolkloori tänapäeva tehnoloogiaajastu uutes suhtlusvahendites.

Arhiiviallikad

EFA = taastatud Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu (alates 1995).

EFA KP = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu koolipärimuse kogu (alates 2007).

ERA = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu (1927–1944).

RKM = Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim (Riikliku) Kirjandusmuuseumi (nüüd Eesti Kirjandusmuuseumi) rahvaluule osakonna rahvaluulekogu (peamiselt alates 1945. aastast).

RKM KP = Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim (Riikliku) Kirjandusmuuseumi (nüüd Eesti Kirjandusmuuseumi) rahvaluule osakonna rahvaluulekogu koolipärimuse kogu.

Viidatud kirjandus

Appel, René; Muysken, Pieter 1992. *Language Contact and Bilingualism*. London, New-York, Melbourne, Auckland: E. Arnold a division of Hodder & Stroughton.

Arhipova 2008 = Архипова, Александра 2008. ВХОД и КОТ как анекдот: от языковой игры к «новому фольклору» в 20-е годы XX века. Типы деабревиации – от аббревиатуры к тексту. – Willem G. Weststeijn (Ed.). *Дело авангарда. The Case of the Avant-Garde*. Pegasus Oost-Europese Studies 8. Amsterdam: Uitgeverij Pegasus, 413–446.

Ariste, Paul 2008. *Mälestusi*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Davies, Christie 2007. Humour and social protest: Jokes under communism. – *International Review of Social History*, 52, 291–305. doi:10.1017/S0020859007003252

Hasan-Rokem, Galit; Shulman, David 1996. Introduction. – Galit Hasan-Rokem, David Shulman (Eds.). *Untying the Knot. On Riddles and Other Enigmatic Modes*. New York, Oxford: Oxford University Press, 3–9.

Loog, Mai 1991. *Esimene eesti slängisõnaraamat*. Tallinn: Mai Loog.

Ollisaar, Martin 2006. *Lühendiraamat*. Tallinn: Kirjastus Valgus.

Krikmann, Arvo 2004a. Koestler, Raskin, Attardo ja teised: lingvistiliste huumoriteooriate uuemaist arenguist. Reetor 4. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus.

Krikmann, Arvo 2004b. Netinalju Stalinist – Интернет-анекдоты о Сталине – Internet Humour about Stalin. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Loorits, Oskar 1994 [1950]. *Okupatsioon rahvapilke kõverpeeglis*. Tallinn: Olion.

Maaleht, 8.05.2008.

Maruste, Rait 1988. Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes, žestides, slängis: õppevahend. Tartu Riiklik Ülikool, Eesti Akadeemiline Õigusteaduste Selts. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Mokijenko, Nikitina 1998 = Мокиенко, Валерий; Никитина, Татьяна 1998. *Толковый словарь языка Совдепии*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Государственный Университет.

Raskin, Victor 1985. *Semantic Mechanisms of Humor*. Synthese Language Library 24. Dordrecht, Boston: Reidel & Hingham.

Rehema, Tuuli 2006. *Kuidas lühendada*. – *Oma Keel*, 1, 44–49.

Sarv, Kadi 1995. “Mina tahan ka Nõukogude Liidus elada!” – *Mare Kõiva (toim.)*. *Lipitud-lapidud. Tänapäeva folkloorist*. Tartu: Eesti TA Eesti Keele Instituut, 106–160.

Sridhar, Shikaripur N.; Sridhar, Kamal K. 1980. The syntax and psycholinguistics of bilingual code mixing. – *Canadian Journal of Psychology*, 34/4, 407–416. doi:10.1037/h0081105

- Stahejeva 2008 = Стахеева, Анастасия 2008. Аббревиация: Словопроизводство и словотворчество (на материалах русского языка конца XXI века). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Ростов-на-Дону: Издательство Южного Научного центра РАН. http://www.znb.rsu.ru/referat/D212-208-09/10-02-01/20081230_D212-208-09_10-02-01_StaheevaAV.doc (10.01.2009).
- Stock, Oliviero; Strapparava, Carlo 2003. HANAcronym: Humorous agents for humorous acronyms. – *Humor – International Journal of Humor Research*, 16 (3), 297–314. doi:10.1515/humr.2003.016
- Tartu Postimees, 13.01.2009.
- Tender, Tõnu 1994. Eesti släng: olemus ja uurimislugu. – *Keel ja Kirjandus*, 5, 291–299; 6, 346–355.
- Tender, Tõnu 2003. Slängi mõiste ja funktsioonid. – Uno Ilm, Tõnu Tender. Trellide ja luku taga. Tartu: Atlex, 11–17.
- Viikberg, Jüri 1997. Anekdoodiraamat. Naeruga eilsest: Eesti anekdoot 1960–1990. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Voolaid, Piret 2004a. Eesti lühendmõistatused. Elektrooniline Interneti-andmebaas. <http://www.folklore.ee/Lyhendid> (28.11.2008). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Voolaid, Piret 2004b. Eesti keerdküsimused. Elektrooniline Interneti-andmebaas. <http://www.folklore.ee/Keerdkys> (28.11.2008). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Voolaid, Piret 2005. Eesti mõistatuste perifeerne aines. Elektroonilised andmebaasid Internetis. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. <http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/10062/1216/5/voolaid.pdf> (28.01.2009).
- Voolaid, Piret 2006. Mõistatuste perifeeria digitaalsed andmebaasid aastal 2006. Vahefinaal. – Mare Kõiva (koost.). *Võim ja kultuur 2*. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse aastaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, 125–160.

Piret Voolaid (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond) on uurinud eesti mõistatuste alaliike ja koostanud mõistatuste žanritüpoloogilisi andmebaase.
piret@folklore.ee

ALTERNATIVE INTERPRETATIONS OF ABBREVIATIONS AND ACRONYMS: FOLK HUMOUR AND JARGON

Piret Voolaid

The Estonian Literary Museum

The paper discusses abbreviation riddles or abbreviation parodies or alternative interpretations of abbreviations (about 3,000 abbreviations in total, categorised into about 330 types), which have been accumulated in the database of Estonian abbreviation riddles (Voolaid 2004a). This corpus incorporates full data and follows specific criteria. It also provides a fine overview of the folkloric alternative interpretations of abbreviations and acronyms at different times, allowing us to diachronically observe and describe the semantic changes of the genre in a socio-cultural context. The paper deals with the nature of abbreviations or abbreviation parodies from the folkloristic and linguistic aspects. The systematization of the abbreviations is based on a taxonomy proposed by the Russian folklorist Alexandra Arkhipova (2008).

If we proceed from the structure of the riddle (question and answer), the question of the abbreviation riddle or acronym is centered on a well-known abbreviation, mostly an acronym, which in the traditional use is a sequence of the initial capital letters of the words in a word combination (e.g., What does FBI mean?). An alternative reply to the conventional interpretation (Federal Bureau of Investigation) is quite different, witty and humorous, often with a political or sexual marking (e.g., Female Body Inspector). The same acronym or abbreviation may therefore yield several alternative interpretations – the conventional or normative and the folkloric or alternative ones. The affinity between comicality and alternative interpretations is described by the incongruity theory of humour. The normative and the alternative interpretations are as if from two different semantic planes, the collision of which has a comic effect.

In linguistics, analogous abbreviations have been considered as an important part of group languages, such as slang vocabulary or language games. In a broader context these play an important role in the internal communication systems of the so-called closed subcultures (e.g. those developing in places of confinement or in the army) or in the specialized language of certain areas, esp. those related to information technology.

A major part of alternative interpretations are associated with acronyms originating in the folklore of the totalitarian Soviet regime, which often had a political character. Most of the folklore of the time was a comical representation of social taboos (certain political, erotic, or even everyday topics that were largely a taboo at the time). The ten most popular acronyms of the socialist period were those of the names of Soviet countries or institutions. There is hardly any political subtext in contemporary abbreviation lore, which is mostly spread as group lore and as a symbol of group identity in the World Wide Web. The Russian language, which greatly influenced the lore in the recent past has been replaced by the Anglo-American culture and language.

Keywords: acronyms, abbreviations, abbreviation parodies, abbreviation riddles, folk humour, group lore, slang